

9

KOBLAKARIEN LEGEA

P. LAFITTE - k e gina

ÉDITIONS « GURE HERRIA »
BAYONNE

ATV

30577

Mattin Trabola

pertsulari maite zenaren

arhoitzapenetan

P. L.

KOBLAKARIEN LEGEA

ASKOTAN galdegin daukute zer bait lege bazenez koblakari berrien gidatzeko, ala zerutikako dohain batek behar zituenetz nolazpait argitu, berotu eta kantarazi.

Gaztean nihaurek bilhatu izan dut liburuetan bezala pertsulari chaharren solasetan ere; eta deus argirik ezin atchenez, kantu ederreneri lotu naiz, heietan kausituko nuela, nehun kausitzekotz, nolako helbideak hartu behar diren neurthitz onesgarri zombaiten ontzeko.

Bi hitzez erran ditake koblakari bati baitezpadako zaizkola jeinua eta jakitatea. Jeinua, jiteak emaiten du, beraz Jainkoaren ganik heldu da. Jakitatea, parte jitetik, parte ikhastetik.

Azken puntu hau baizik ez dugu hemen hunkituko : nehorri ez dezakegu guk dohain

berezirik eman; bainan choilki zombait chehetasun, zombait konseilu chume, sortzetikako dohainen azkartzeko, laguntzeko eta ahalik hobekiena baliarazteko.

GEIA

Koblaka hasi baino lehen, behar da geia hautatu. Ez da sekulan jiten dena jin abiatu behar, hartzen den bidea ezagutu gabe.

Gei guziak ez dira berdin egoki. Badira gei lizun edo zikhin batzu, eskualdun batek bethi bazterrerat utziko dituenak, bere buruaz achola izpi bat balinbadu segurik. Badira bertze batzu biziki arruntak, aditzaleen gogo-bihotzak herrestan daramaztenak, sekulan hegal-ukaldi batez goititu gabe. Primetan sari guti holako geiek.

Bertze batzuek aldiz hari gehiago badute: *Jainkoa* bezain gei aberatsik badea? Haren handitasun, zuzentasun, ahal, onezia, bethikotasun, eta bertze dohainak, norik aski aipha?

Mundua ere, ithurri gaitza da koblarienzat: batek haren ederrari dagolarik gain-gainetik miresten du; bertze bat harritua da-

go zoin gogorra den lurra gizonari buruz, zoin aise lehertzen duen eta ehorzten. zoin kompreni-nekhea den.

Heriotzea berdin, hitz-pide nasaia : bata hiltzeko menturak ikharatzen; bertzea bozkariatzen, zorionaren pheskizan; batek bizi hau deitoratzen; bertzeak zerukoa nahiago...

Amodioa da bihotzen hunkitzeko kantagei hoberenetarik ; ez dea *amodioa* ororen arteko lege handia ? Aldaska frango badu zuhaitz horrek : Jainkoaren aldeko maitasuna, herriaren aldekoa, etchekoen aldekoa, ezkongeiena. Eta aldaska bakotchak zonbat ostu ez ? Batek amodioa bozkario gisa ikhustan, bertze batek atsegabe gisa ?...

Bai horiek dira lau gei nausienak : Jainkoa, mundua, heriotzea, amodioa; eta erran ditake nolazpait sartzen ez diren kobla mol-tcho batek ez duela deusik balio. Ez dugu erraiten lauak sartu behar direla, ez; baina bat ala bertzea. Horren eskasean, neurthitza murriz-murriz dago, batere hedadurarik gabe, hertsi eta soil.

Kob'akari chaharrek bazakiten lege hori : *Ura* eta *arnoa* goretsi behar zutenean, berehala bathaioaz eta mezaz orhoitzen ziren,

Jainkoaren ganat nahi baitzuten urbildu beren koblakaldea. *Gerlaz* mintzatzeko, herio beltza heldu zitzaioten ezpainetararat eta gerrariiek etchen utzi esposaren amodioa. Eta zernahiren goresteko, ez ziozkatena munduko lili, chori eta izarrerri maileatzen beren iduripenak ?

Erran gabe doa erne izan behar dela ikusteko hautatu geia koblakariaren ahaleri neurtua denetz eta aditzaleen gostuari. Nork nahi ez du edozoin *suiet* hartzen ahal, eta, biziki ontsa onturik ere, aditzalek ez badute onhartzen, alfer lan egiten du.

MUGAK

Geia hartuz geroz, behar da mugatu. Alde guzietarat luza baladi, jo harat, jo hunat, deus hauturik gabe, airerat eta itsurat, nehundik ere ez litake eder koblakaldea.

Hoberena beraz chede edo mugen finkatzea, jakiteko nundik has, zertarik burura, eta nola antola arteko mami balios hura.

Hastapenak munta handia du : harek emaiten diozkate kobleri beren abiadura, usaina eta ozentasun berezia. Gaizki abiatu

lasterkaria ez da aise heltzen ; hala-hala makhur hasi den neurthizlaria.

Azken hitzek ere hainitz erran nahi dute : ezen aditzaleen behariek horiek dituzte hobekienik atchikitzen. Ontsa laster eginik ere, ondar urhatsetan behaztopatzen den zoin-lehenkariak ez du so-egileen onesmenik ukaiten. Bazkarietan berdin, arno eta jateko bikainenak azkenik.

Arteko koblak bi buruetakoeri emanak izan behar zaizkote : chapela eder, zapetak eder, eta soinekoak fildan, ez litake gisa.

Bertzalde kantuak ez luzegi molda : hein bat behar da vrotan eta aditzailea ez da neholaz nakaiztu behar.

PERTSUA

Izariak hartu eta geia hautsi ondoan, dendariak josten du jauntzia. Halaber koblakariak pertsutan ezartzen ditu bere erran-nahiak.

Hortako, aire bat hautatzen du suietari asurtia. Ez dira alabainan denak edozoin gauzentzat egoki : heriotze bat ez ditake

Ai, ei, ai mutila-k duen musika jauzikari hartan jenderi konda; *ez-eta* chakur baten odolgi-ohointza *Lurraren pean* delako airearekin. Bakhotchari berea.

Aireak berak ponduak emaiten ditu. Huna nola diren gehienetan moldatzen.

Arruntena eskuaraz 13 pikoetakoa. Har dezagun konparazione :

1 2 3 4 5 6 7 1 2 3 4 5 6
Mendian zoin den eder] [*epher zango gorri.*

Bi zathitan ezarria da : lehenik 7 piko, geldi-aldi bat eta gero 6 piko. Beha ondoko pertsueri : berdin eginak dira :

Ez da fidatu behar] [*itchur eder horri.*
Ene maitea ere] [*bertzeak iduri :*
Niri hitz-eman eta] [*gibelaz itzuli...*

Hamabortz piko dituztenak ere badira.

1 2 3 4 5 6 7 8 1 2 3 4 5 6 7
Adios ene maitea] [*adios sekulako.*

Hemen geldi-aldia zortzigarren pikoaren ondoan emaiten dute.

Pertsurik ospatsuena, 18 pikoekilakoa. Huni bi geldi-aldi ezartzen zaizko : 5 + 5 + 8.

^{1 2 3 4 5} *Lurraren pean*]] ^{1 2 3 4 5} *sar nindaiteke*]] ^{1 2 3} *maitea*
^{4 5 6 7 8} *[zure ahalgez.*

Beha berdin huni :

Ume eder bat]] *ikusi nuben*]] *Donostiako*
[kalean.

Kantu gehienetan lehenbiziko pertsuaren araberakoak dira bertze guziak, eta huts handia litake hamahiruren orde piko gehiago edo gutiago ezar baladi.

Behin norbait hasi zen :

Mendian zoin den eder epher zango gorri :
Nik emanen dautzuet holako baten berri;

Bigarren pertsua makhurra zuen, 13-ren orde 14 piko baitzitzen; eta segidan kantatu zaukun :

Manera ederrak ditu ba gure Marik,
Nahiago bainuke balu funts hoberik.

Lehenak 13 pondu baditu, bainan geldialdia gaizki emana : 8 + 5, 7 + 6 -en orde.

Berdin makhur loake bertze aire batzuetan

5 + 5 + 8 behar-eta, 6 + 4 + 8 ezartzen baltz.

Ainhara pollita, norat zoaz zalhu-zalhua ze-
[ruan ?

Ala hegoko herri-aldetan norbait baduzu
[goardian ?

Lehen pertsua ez da ona, nahiz pollita den ; bigarrenak ez du erraitekorik.

Ene ustez ponduak chuchen zathitzea eta izariaren begiratzea da pertsuari doakon lanik baitezpadakoen. Gauza ederrak erranik ere, mainku-airean atheratzen badira, ez ditake prima handirik irabaz.

KOBIA

Erran dugu nola neurritz edo pikoze berdindu behar diren pertsuak. Ez da aski. Pertsuak behar dira koblatu : pertsuen koblatzea edo — zonbaitek dioten bezala — doblatzea da heien berdin bururatzea.

*Gure mera chaharrak nigar onik ein du,
Bere charpa maitea nahiz berriz bildu.*

Bi pertsu hoik koblatuak dira, biek du daukate'akotz azken pikoan.

Kobladura guziak ez dira berdin aberats ez eta zilhegi.

Hitz bera ez ditake berarekin kobla. Horra zergatik kantu hunek eskas emaiten duen :

Igande astelegun elgarrekin dire.

Lan eginaren arras adichkide dire.

Trufan eta musikari bertzez ari dire.

Hiru *dire* horiek ez zaizkit eder batere. Holako neurthitzek ez dukete nehoiz saririk hartze.

Hala-hala biziki ahul zaizkit kobladura sobera ahaide batzu : *aitari, amari, haurrari, muthilari*; edo *aldatu, hartu, makhurtu, galdetu*; edo *erraiteko, jakiteko, joaiteko, jiteko...*

Aldiz ahaidegorik gabekoak onak zaizkit, hain aberats eta ozen ez izana gatik : *eman, harrian, dezan, buztan*; edo *bethi, itzuli, aitari, sasi*; edo *egon, zion, on, oichtion...*

Bainan hobe ahaidetasunik ez izan eta beharria ozenki bethetzen badute : *aitari, urrikari, ari, sari*, edo *argitu, baditu, apetitu, zitu*; edo *uko, flako, sartuko, zaizko...*

Erran gabea, ahaidegoa handiago, eta

ozentasuna betheago behar da... *Maldatu, galdatu, aldatu, kaldatu*, ederki heldu dira elgarrekin, nahiz ondarreko tu horiek hari berekoak diren.

MINTZAIREA

Kobla ederren egiteko ez da aski geia eder izaita, pertsuak ongi eginak eta elgarri moldez koblatuak. Mintzaira gora atchiki behar du neurthitzlariak. Lehenik hitz apha kazkarrak utz ditzala bertzen dako ; gauza zikhinak ez ditu aiphatuko, edo neholaz aiphatu gabe ez baditu uzten ahal, polliki eta inguruka mintzatuko da hetaz :

*Igande ilhuntze batez etche alde zoala,
Erroz gora erori zen Santsin zabal-zabala.
Izarrak nihon ez ditu ikhusi han bezala.
Ilhargia ferekatuz gan zen gan berehala.*

Ez dea ederki heldu ilhargi hori ?

Beraz mintzaira garbi ukhan dezala koblakariak. Bai eta aberats. Hitz hainitz behar dira, elgarren bethekoak, gauzen erraiteko : zeren pertsuaren izariek eta kobladurek ez dituzte nola nahikoak hartzen ahal :

noiz nola, horra legea. Behin, *Lili bat ikhu-*
si dut delakoaren airea harturik, koblakariak
 erranen du :

Aingeru baten pare duzu arpegia.

Hartu balu bertze aire bat, eman dezagun
Santsin-ena, erranen zuen :

Aingeru batek bezala duzu begitartea.

Gogoa zalhu eta hautu nasaia, ez da ho-
 lakorik pertsulari on izaiteko.

Bainan kasu ! Eskuaraz ari den koblakaria
 ez dadila othoi frantseserat lerra, bere hiz-
 kuntza eder ustez :

Orai deklaratzan dut mundu hunen bichtan;
Ez dut abandonatzen esperantza zutan;
Moiunik balinbadut bihar aratsean,
Bisita eginen dut zure kartierean.

Eskuaraz erran zitakeien :

Egun erraiten dautzut denen aitzinean,
Ez dutala etsitzen batere zu baithan.
Ahalik balinbadut bihar aratsean,
Aurkituko nizaitzu etche-ingurutan.

Ez dut uste hanbatekoak diren lau neur-

thitz chuchendu hauk; bederen-bederen eskuara gehichago badute. Dena ere on.

Bertzalde kasu egiteko litake hitzaldeak ahal bezain legun izan ditezen. Soinu bera maizegi edo hurbilegi aurkitzen delarik, gogor emaiten du, beharria nakaizten du. Huna bertsu zahar zombait. Erradazue ez dutenez, funtsetik landa, truskil aire bat.

Bihotz zaharrari etzaio ohartzen
 Neskatila arin gogo gaztekoa :
Hari ari zaio begia argitzen,
Norbait baitu orai gazten artekoa.

Ez dea irringarri hoinbertze *a a, a a, bait bait, hari ari* eta *gogoga* bichiren kausitzea ?

Ez dut utzi \dot{ko} kobla hauien egitea
 Erran gabe emazte hunen bertutea.
 Nehork ez *du* ukhatzen harekin dotea
 Dela laster urtzeko *irriskuz* bethea.

Hemen ere baliteke erraiteko hainitz: *ko ko, e e, u u* eta *er ur irri*... Eztitasun gehiago galdegiten dute behar bezalako neurthitzek.

EDERGAILUAK

Bainan orai artinoko konseilueri jarraikiz ez uste izan Elissamboure bezanbat izanen zirela. KobĻak ederki eginak izaiten ahal dira, batere ukhan gabe bihotza johan daukun su edo hats berezi hura.

Hats hori, jeinuak edo jiteak emaiten du; su hori, odolak phizten. Halere badira ederbide batzu denek baliatzekoak, ahal denean segurik.

Bata da koblaren azken pertsuari zirtoaren eratchikitzea. Aditzalea dilindan daukazu ondar ponduraino. Aiduru dago, zertarat deramazun; eta bozkarioa jauzten zaio, betetan agertzen zaiolarik uste gabeko atheraldi pollita, edo ditcho irringarria.

Etsenpluak kantu zahar guzietan badira :

*Choriñoak kaiolan
Tristerik du kantatzen :
Duelarik han zer jan, zer edan,
Kanpoa du desiratzen,
Zeren, zeren
Libertatia zoinen eder den..*

Beha berdin kobla hunen bururapenari :

Gazte-gazte gan nintzan herritik kanpora :
 Estranjere aldean pasa det denbora,
 Herri-alde guzietan toki onak badira;
 Bainan bihotzak dio : « Zoaz Eskual-Her-
 [rira. »

« Edo huni :

Amodioa zoin den zoroa mundu guziak ba-
 [daki;
 Nik maiteño bat izaki-eta beste batek era-
 [maki;
 Jainko maiteak gertha dezala enekin baino
 [hobeki!

Bertze ederbide bat da pertsuen argitzea
 eta phiztea, itzuli berri edo iduripen batzueri
 esker.

Haltzak ez du bihotzik,
 Ez gaztanberak ezurrik,
 Enian uste erraiten ziela
 Aitonan semek gezurrik...

Edo :

Sagarra lore-lore denbora denean;
 Gazteak hankak arin soinua denean ..

Ala :

*Uri ondotik hosto-pean
 Ikharan dago gaicho lantchurda...
 Haize gaichtoak ematean,
 Lohi beltzerat eror beldur da;
 Maitea, zutaz orhoitzean,
 Beldur bera dut bihotzean :
 Garbia zare, bai behautzu
 Lohirat eror, zuk aingerua...*

Iduripenek jaunzten eta airatzen dute koblakaldea, gogoetak hedatzen dituztelakotz geiaz haratago eta, alegia deus ez, hunkika bezala berriz hartaratzen, nekhadurarik gabe eta, erran behar bada, atseginekin ere gehienetan.

AZKEN HITZA

Huntan geldi giten egungo.

Aholku zonbait eman ditugu koblakari gazteen laguntzeko. Badakigu haatik ezin jarraikiko zaizkotela tiletez-tilet, luma eskuan ariko direnean baizik.

Gogoak eman arau bero-beroa koblatu behar delarik, legeak nahi-eta ez zabaldu behar dira : orduan pertsuak hitz sobera ba-

linbadu, airea luzatzen diote; eskas balinbada, laburtzen. Hots! ahal bezala...

Bainan segur gira astiki ar liteken neurthizlariak, denbora pochi bat emanaz lumanari, eta gero kantuari trebatuz, kobla ederrik egin lezakeela.

Agian Elizanburuk, Otchaldek, Zaldu-bik, Dibarartek, Mattinek eta bertze kobla-kari handiek ondokoak izanen dituzte!

P. L.

DU MÊME AUTEUR

PARUS

- Julien Héguy** apheza, biographie d'un grand bascophile.
- Elizako liburu ttipia**, livre de messe de Simon Durruty, revu, corrigé et augmenté.
- Eskualdunen loretegia**, anthologie basque du XVIe siècle à nos jours. — Tome 1er, de 1545 à 1800.
- Les Etudes basques à travers les siècles**, conférence.
- Ithurralden kantuak**, chansons nouvelles.
- Maiatza**, mois de Marie de Julien Héguy, publié par les abbés Lafitte et Aranart.
- Egiatzko argia**, drame en quatre actes.
- M. le Chanoine Adéma (1828-1907)**, **M. l'abbé Jean Barbier (1875-1931)**, conférence.

A PARAÎTRE

- Jesu-Kristoren bizitzea**, vie du Christ.
- Petite histoire de la littérature basque**.
- Précis de grammaire basque**.
- Hiru koblakari** : Erramouspé, Etchamendy, Ligneix.
- Eskualdunen loretegia**. Tome II, de 1800 à 1930.

EN COURS DE PUBLICATION

(chez Beauchesne).

- Dictionnaire basque-français et français-basque**, par le R. P. Lhande S. J., de l'Académie basque, avec la collaboration de MM. les abbés Aranart et Lafitte, professeurs au Petit Séminaire d'Ustaritz.

